

GLOBALIZATION, IDEOLOGY AND INTERCULTURAL DIALOGUE

Iulian Boldea, Prof., PhD, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureş

Abstract: The representation of the Other has a mosaic aspect, it is both a mental construct, an ideological option, a fluctuating imaginary pattern, which makes possible the meaning negotiations and the transactions between different imaginary-typical structures, which, in turn, define through the liminality's determinations, through diachronic actualisations or through the temptation of self-reflection. In this way, the representations of the Other, as a privileged imagistic way of intercultural communication define themselves through ambiguity and by the presence of a tensed dynamic between referentiality and reflexivity, between the structures of the memory and the structures of the imaginary, between ideology and language. Intercultural communication involves dialogue, interaction, interference of ideas, putting into effect multiple instruments of assessment, comparison, validation or invalidation. During the process of intercultural communication, the cultural identity is subjected to a series of pressures, influences or variables, like the communicative intention, the individual identity patterns, the accents of identity intensity, the profile and number of actors or the substance of the communicative process.

Key-words: *Globalization, Intercultural Communication, Ideology, Ethics, Dialogue*

Interculturalitate, etică și ideologie

Este aproape un truism faptul că între domeniul moralei și spațiul deontologiei există diferențe și distincții esențiale, în ceea ce privește sfera de circumscriere și spectrul de aplicabilitate al conceptelor. Morala este definită prin intensitatea și anvergura simțului datoriei, prin știința, cu limite și rigori bine delimitate, a binelui și a răului așa cum se dezvoltă acesta pe baza unei viziuni personale asupra universului. Morala configurează, pe baza unui cod social precis, un sistem de reguli, norme, prescripții cărora oamenii trebuie să li se conformeze, pentru a se integra în sfera socialului, ea stabilind, în același timp, un set de exigențe și standarde în conformitate cu care sunt evaluați indivizii, în structura lor intrinsecă, dar și în raport unii cu alții. Moralitatea are rolul, așadar, de a circumscrie convingerile, opțiunile, atitudinile, deprinderile, normele, regulile care statuează conduita și relațiile oamenilor între ei, între ei și societate, în funcție de anumite categorii etice fundamentale: bine, rău, dreptate, nedreptate, datorie etc. Pe de altă parte, morala circumscrie și anumite fenomene, procese, categorii ale conștiinței morale și individuale (calități, defecte, sentimente morale, judecăți și valori morale), ea depinzând, în mare măsură, de relieful accidentat al contextului social sau de avatarurile Istoriei, căci, așa cum observa filosoful francez Blaise Pascal, "ce e bine dincolo de Pirinei e rău dincoace de Pirinei". Morala trebuie să fie considerată nu în teoretizări și reprezentări conceptuale, ci în încorporările sale concrete, cotidiene, ea fiind influențată de existența practică și spirituală, de întruchipările individuale ale ființelor umane, în timp ce etica reprezintă demersul științific, ansamblul epistemologic de abordări prin care sunt studiate, explorate sau interpretate fenomenele aparținând moralei. Ca știință ce legiferează, în structuri epistemice riguroase, statutul și modalitățile de funcționare ale binelui și răului, etica reprezintă cadrul teoretic cu caracter filosofic al moralei, bifurcându-se în două domenii epistemologice distincte: etica teoretică, ce

conceptualizează esența moralei, în desenul teoretic al unei doctrine, și etica normativă, care însumează un sistem de valori, norme, categorii morale atent și riguros sistematizate.

Deontologia, ca știință a obligațiilor, îndatoririlor și exigențelor morale ale unei anumite profesii, a fost legitimată conceptual de Jeremy Bentham în lucrarea sa de referință *Deontology or the Science of Morality*, în care sunt însumate, prezentate, sistematizate legile, regulile, preceptele pe care activitățile profesionale trebuie să și le asume, pentru o bună și legitimă funcționare socială. Filosofii care au aprofundat studiul moralei au stabilit mai multe sisteme sau abordări de analiză etică, relevante pentru conturarea unei opțiuni morale: abordarea în conformitate cu categoriile „Legii eterne”, abordarea utilitaristă, abordarea deontologică, abordarea în termenii dreptății sociale, confucianismul etc. Dificultățile unei astfel de abordări rezultă din multitudinea de precepte, interpretări și norme pe care diferitele religii le impun.

Prima abordare, cea care presupune conformarea la exigențele unei „Legi eterne”, a fost stipulată de unii filosofi și părinți ai bisericii care considerau că *Biblia* revelează categoriile și normele unei legi eterne, care este, de fapt, Legea lui Dumnezeu, și pe care cei care aprofundează Sfintele Scripturi o pot cunoaște. Abordarea utilitaristă a fost fundamentată de *Jeremy Bentham*, care sugerează faptul că morala presupune un caracter teleologic, considerând că „valoarea morala a conduitei unei persoane poate fi determinată numai prin consecințele comportamentului acesteia, respectiv beneficiile și satisfacțiile sufletești pe care aceasta le poate procura” și că „drept și moral este ceea ce maximizează plăcerea și reduce suferința”. Conceptul fundamental, acela al utilității, desemnează percepția individului uman cu privire la rezultatele acțiunilor sale sau cu privire la beneficiile actelor, gesturilor și activităților sale. În acest context, finalitatea pragmatismului etic, a utilitarismului constă în asigurarea unui „maximum de bine pentru maximum de persoane”. În acest sens, deciziile, opțiunile, atitudinile morale trebuie să fie luate în mod exclusiv avându-se în vedere consecințele lor, astfel încât o decizie va putea fi considerată bună dacă are drept rezultat obținerea unor beneficii și rea, dacă din exercitarea sa rezultă anumite daune sau un deficit de interes utilitar. Pe de altă parte, imaginea beneficiilor cu care se soldează anumite acțiuni este afectată și de costurile pe care o anumită acțiune le presupune. Adepții utilitarismului recomandă adoptarea unor reguli și norme foarte simple, care au capacitatea de a avea rezultate, beneficii neîndoielnice. Utilitarismul, care mai e denumit și *teleologic* (deoarece e structurat prin prisma rezultatelor, a obiectivelor și scopurilor, nu a intențiilor, prin prisma consecințelor cu caracter benefic), se fundamentează, însă, pe existența unei balanțe între consecințele negative și cele pozitive ale unei acțiuni, opțiuni sau decizii. Legitimând productivitatea și eficiența, utilitarismul orientează evaluarea cu caracter etic în direcția unei analize a raportului dintre costuri și beneficii, ignorând, însă, de multe ori, diferența fundamentală dintre caracterul moral sau imoral al unor fapte ce aduc anumite beneficii celor care le exercită, inițiază sau întreprind.

Abordarea deontologică se situează, simplu spus, la antipodul utilitarismului, considerându-se că, în general, caracterul moral al unei acțiuni nu este direct dependentă de efecte sau rezultate, cu atât mai mult cu cât aceste efecte sau rezultate au un contur mai degrabă nedefinit în momentul în care este asumată decizia îndeplinirii unei activități. În aceste condiții, un rol important în evaluarea unei acțiuni îl au intențiile prestabilite ale persoanei care ia decizia de a executa o anumită acțiune. Abordarea de tip deontologic se fundamentează pe concepția morală a lui Kant, filosof care consideră că ideea de datorie și de dreptate sunt privilegiate în comparație cu particularitățile categoriei binelui, dreptatea reprezentând, în articulațiile sale, un criteriu

esențial, indispensabil al binelui. Iată de ce intențiile au capacitatea de a se transpune în datorii personale sau obligații, în măsura în care indivizii care își asumă un anumit rol în contextul unei comunități sociale trebuie să se supună și unor îndatoriri sau reglementări etice universal-valabile, care se aplică tuturor membrilor comunității respective. O astfel de teorie e articulată prin intermediul unor postulate definite prin simplitate și coerență logică („tratează-i pe ceilalți ca pe niște scopuri și nu ca pe niște mijloace”; „un membru al unui grup poartă responsabilitatea pentru bunăstarea celorlalți membri din acel grup”; „poartă-te cu ceilalți așa cum ai dori ca ei să se poarte cu tine”; „poartă-te astfel, încât conduita ta să poată deveni lege universală”). Abordarea deontologică reliefează respectarea drepturilor ființei umane, însă, pentru a deveni echitabilă și eficientă, trebuie să așeze mereu în balanță protecția drepturilor individuale sau colective și necesitatea performanței unei acțiuni.

Abordarea în termenii dreptății sociale (sau a justiției așa-zis distributive) își are sursa în textele aristotelice, în teologia creștină, în spațiul ideologic al iluminismului, dar și în teoriile de sorginte socialistă, care promovează ideea că dreptatea, spiritul de justiție, echitatea sunt articulații fundamentale ale instituțiilor sociale, astfel încât în aplicarea normelor morale corectitudinea și imparțialitatea sunt necesități imperioase, incontestabile. Percepând funcționarea și articularea organismului social prin prisma cerințelor conservării echilibrului și căutând mai ales evitarea oricărei stări de tensiune sau conflict, o astfel de abordare legitimează colaborarea între indivizi în speranța că oamenii pot obține beneficii mai importante și mai ferme prin colaborare, prin conjugarea eforturilor lor, și nu prin intermediul asumării unor acțiuni individuale, iar beneficiile trebuie să fie repartizate în mod just. Se știe, de altfel că ideea „contractului social”, teoretizată de Jean-Jacques Rousseau, se bazează tocmai pe acest principiu al echității distribuției beneficiilor sociale, ea mizând pe argumentul libertății, schimburile în societate fiind considerate corecte în măsura în care ele sunt legitimate de voința proprie, în măsura în care oamenii își mențin libertatea și capacitatea de liberă opțiune.

Abordarea de tip confucianist, care se bazează pe filosofia lui Confucius, e specifică Orientului. Trebuie însă efectuată o delimitare netă între confucianismul clasic (care s-a exercitat într-un sistem social feudal) și postconfucianismul (care exprimă articulațiile filosofice și etice ale strategiei de afaceri și ale managementului firmei în Orientul Extrem). Confucianismul clasic promovează armonia, echitatea socială, cultivând valori etice precum înțelepciunea, loialitatea, curajul, onoarea, adevărul, respectul față de ierarhiile prestabilite etc. Principiile și normele postconfucianismului transpun în sfera managementului unele norme ale confucianismului clasic. Astfel, principiul armoniei și al justiției se reflectă într-o mentalitate integratoare, de tip comunitar, prin care o anumită firmă, instituție etc., este fundamentată pe o structurare de tip familial și pe o ierarhie de nuanță paternalistă. De asemenea, fidelitatea, loialitatea sunt principii și norme importante în ceea ce privește promovarea și afirmarea personalului în structura unor organizații. În acest sens, se poate observa pe drept cuvânt, că o decizie etică e o decizie care reușește să controleze consecințele acțiunii sale, moralitatea unei decizii putând fi validată și prin utilizarea mai multor sisteme etice care să măsoare spectrul și amploarea consecințelor anumitor acțiuni.

E dincolo de orice îndoială că orice comunicare de ordin intercultural are un caracter intenționat, ea propunându-și să influențeze interlocutorii și fiind susceptibilă de a manipula mesajul, de a distorsiona sau camufla adevărul. În aceste condiții, apelul la etică trebuie să fie o exigență fundamentală a comunicării interculturale, deoarece doar o astfel de legitimitate conferită

de componenta etică poate să garanteze posibilitatea transmiterii unor informații corecte, riguroase, autentice. Trebuie operată, însă, o diferențiere între morală și etică, pentru că morala e cea care discerne, configurează și consolidează o serie de norme concrete de comportament și fundamentează o comunicare cu caracter pragmatic; etica, în schimb, descrie, interoghează, valorizează acele principii de ordin general care stipulează prezența binelui și a răului în perimetrul comunității umane, în context social-istoric. Cercetătorul F. Jaques realizează o disociere între comunicativitate (care înglobează întreaga gamă a comunicării: comunicarea interpersonală, comunicarea de grup și cea public-comunitară) și comunicabilitate (care presupune o condiție prealabilă, dar nu suficientă sieși, a unei potențialități de comunicare și de negociere a sensului). Interlocuția este, dincolo de condiția sa de simplu dialog interpersonal, cu toate caracteristicile pe care le presupune acesta, un proces inaugural, întemeietor al ființei, în măsura în care ea asigură conexiunea între conștiințe umane de o mare diversitate și deschidere gnoseologică, dovedind, în acest fel, capacitatea de transmitere prin limbaj, cuvânt, semnificant a unor idei, informații, stări sufletești. În viziunea lui Francis Jacques, spațiul de negociere sau renegociere al comunicării se înscrie în limitele problematicii și ideții filosofice, tocmai prin circumscrierea conceptului de comunicabilitate a discursului, mai ales prin determinarea naturii sensului din perspectiva raționalității. Comunicarea interpersonală este, în fond, nucleul germinativ simbolic al comunicării, modelul arhetipal al oricărei comunicări, din care derivă toate celelalte tipuri de comunicare (comunicarea mediatică, politică, simbolică, publicitară etc.). Comunicarea interpersonală este, astfel, sintetic vorbind, acel tip de comunicare ce are o conformație simbolică și paradigmatică, prin care se subliniază relațiile și corelațiile dintre emițător și receptor, emițător și referent sau emițător și propriul său mesaj. În acest fel, referențialitatea și autoreferențialitatea discursului subliniază intenția de interacțiune specifică actului comunicațional, dar și existenței sociale în ansamblul ei. Interacțiunea comunicațională dezvăluie, prin chiar mecanismele sale de funcționare și de perfecționare specificul limbajului, calitatea sa de a fi, prin structurile sale intrinseci, un fenomen/ proces/sistem prin excelență relațional și comunicațional. Desigur, trebuie să observăm că fragilitatea relaționalității limbajului provine din prezența, uneori cu impact prea puternic, și din configurările normelor, a regulilor și tiparelor sociale, dar și din deficiențele unei juste relații între referențial și autoreferențial. În opinia lui Francis Jacques, „orice s-ar zice, relația interlocutivă este marele absent al pragmaticii discursului care i-a scăpat lui Austin”¹ Să observăm că Austin și Searle, în studiile lor temeinice consacrate actelor de vorbire (*speech acts*) nu au luat în considerare cu suficientă pregnanță problematica interacțiunii verbale; e de la sine înțeles, aproape, că un act de vorbire nu are o conformație monadică, el nu este izolat sau închis în sine, pentru că, dacă și-ar asuma o astfel de condiție, ar fi nevoit să-și anuleze chiar propria legitimitate și identitate comunicațională.

Pentru un reprezentant al școlii de la Oxford, Austin, limbajul poate fi cel mai bine analizat din perspectiva *enunțurilor*. În viziunea lui Austin, trebuie să fie disociate două tipuri fundamentale de enunțuri: *enunțuri constatative* și *enunțuri performative*. *Enunțurile constatative* au funcția de a descrie, pur și simplu, un eveniment („Azi e senin.”) fără a căuta să inducă vreo modificare de ordin afectiv în relația emițător-receptor. Cu o structură mai complexă și o funcționalitate mai elaborată, *enunțurile performative* încearcă să transforme relația emițător-

¹F. Jaques, *L'espace logique de l'interlocution*, Paris, P.V.F., 1985, p. 27.

receptor, să producă un efect asupra receptorului. Ulterior, Austin își va schimba opinia, constatând că orice act de vorbire, constatativ sau performativ, poate induce o atitudine, o modificare afectivă în conștiința receptorului. În acest fel, printr-o aprofundare analitică, cercetătorul constată că orice act de vorbire se detașează prin trei dimensiuni, cu modulații diferite ale intensității și cu diferențieri semantice nete. Aceste trei aspecte sînt: locuția, ilocuția și perlocuția. *Locuția* constă în articularea și combinarea de sunete, dar și în combinatoria sintaxei, a noțiunilor și sensurilor, în actul de vorbire propriu-zis. *Ilocuția* este enunțul exprimat în frază, reprezentat ca un act de persuasiune, ce presupune o transformare a relațiilor dintre interlocutori. De exemplu, cînd cineva exprimă enunțul „promit...”, aceasta înseamnă că el se angajează la o acțiune care va avea capacitatea de a transforma aspectul așteptărilor interlocutorului; la fel, atunci cînd cineva utilizează verbul „îți interzic...”, el are intenția de a întrerupe o acțiune, un gest, o intenție a interlocutorului. În acest fel, se poate spune că printr-un act de enunțare de tip ilocutoriu, emițătorul realizează o acțiune specifică, ce are capacitatea de a modifica intențiile, statutul, reprezentările interlocutorului. *Perlocuția* presupune că enunțul are încorporată în propria structură, în relieful său intrinsec, o finalitate de ordin comunicațional. Scopul explicit al enunțării poate să nu fie exprimat, explicit, sau poate să nu fie identificabil ca atare în enunț, decât, probabil, în urma unei eventuale solicitări de confirmare sau de explicitare din partea interlocutorului. Actul perlocuționar poate să exprime recursul la un alt tip de cod comunicațional sau de context situațional, cunoscut de către unii dintre vorbitori. Trebuie însă amintit faptul că regimul locuționar, ilocuționar sau perlocuționar al unui act de vorbire își completează, nuanțează și amplifică resursele tocmai prin rezonanța relațională, interlocutivă pe care o posedă.

„Acțiunea comunicativă” se circumscrie, în concepția lui Jurgen Habermas, unei dominante sociologice suficient de pronunțate, în măsura în care ea se fundamentează pe o relație eminentamente intersubiectivă ce are drept fundament un aspect simbolic pronunțat, în condițiile în care termenul de comunicabilitate justificări ontologice în chiar articulațiile semantice și pragmatice ale resurselor gnoseologice ale ființei umane. Starea interlocutorie nu presupune un spațiu simbolic, o condiționare metafizică, deoarece ea se situează într-un orizont al deschiderii și privilegierii ființei, ce depășește stadiul empiric al atracției obiectuale, sau tranzacțiile conceptuale cu caracter de strictă raționalitate. Dimensiunea referențială a limbajului și, implicit, a comunicării nu poate să conducă la eludarea unei percepții autoreferențiale, astfel încât o comunicare eficientă are capacitatea de a transforma individul în persoană, deoarece, așa cum s-a demonstrat deja, orizontul persoanei este unul prin excelență relațional și comunicațional.

Translația de la gândirea impersonală la gândirea interpersonală, glisarea din planul comunicării interioare în dimensiunea comunicării cu ceilalți este realizată mai ales prin apelul la teoria referinței, prin care sunt explicitate, nuanțate și demonstrate mecanismele raportării la real sau la o altă conștiință/ persoană. Perimetrul interlocuției, definit de Francis Jacques e tocmai acela în care se definesc ipotezele și resursele adevărului comunicațional și referențial. Reorientările semantice ale interlocuției, cu accentul plasat suficient de riguros asupra tectonicii semnificației, se conjugă, în mod eficient, cu expresivitatea pragmatică a relaționării, ce așează în prim-plan actele de vorbire. Apelul la referențialitate, la relieful lumii exterioare e condiția primă, inițială, a configurării logicii discursive. Perimetrul interlocuției nu are, însă, în viziunea lui Francis Jacques, o dimensiune subiectivă exclusivistă, însă, pe de altă parte, ea nici nu instaurează o dominantă canonică a discursului, prin grila unor concepte recurente și eficiente din

punct de vedere epistemologic, cum este acela al lui K. Otto-Apel (*comunitatea ideală a interlocutorilor*) sau al lui Jurgen Habermas (conceptul de *interes*).

Trebuie însă efectuată și o disociere între comunicabilitate, dialog, dialogism sau interlocuție. E dincolo de orice îndoială că însuși conceptul de comunicabilitate sugerează prezența implicită a unui dialog, însă dialogul, asumat ca atare, în relief său intrinsec, sau subiacent, subtextual, poate să capete forme și nuanțe retorice, prin care chiar posibilitățile dialogice ale ființei sunt diminuate sau amputate. Comunicabilitatea își asumă un orizont de (re)acțiune eminamente interlocutiv, neputând fi asumată doar prin grila jocurilor de limbaj pe care le sugerează Wittgenstein, în măsura în care orice act comunicațional presupune, prin chiar structura și fiziologia sa semantică și afectivă, o dimensiune sau o atitudine de aspect ternar: reflexivă, autoreflexivă și dialogică. În esența alcătuirii și a funcționării sale, limbajul nu se situează într-o postură monadică, desprinsă de realitatea exterioară sau de lumea conștiinței. Dimpotrivă, limbajul se constituie și își constituie fiziologia prin apelul la valențele intersubiectivității, ale dialogului, ale interlocuției, astfel încât ideea unui discurs, a unei comunicări care să transeandă cu totul referențialitatea sau ideea unei comunicări „ideale”, care să pună între paranteze concretitudinea intersubiectivității este cu totul utopică, incorectă, eronată. Francis Jacques precizează, în acest sens: „Aceasta e interlocuția care condiționează întrebuințarea limbii în întregime, de a nu se confunda cu utilizarea formelor lingvistice, nici cu acest sau acel joc de limbaj”². Comunicarea este studiată, astfel, pe de o parte, de metode și instrumente ale lingvisticii, chiar dacă există unele conceptualizări metafizice nuanțate care asigură descrierea fenomenologică a corelațiilor dintre limbaj și interlocuție. Relația dintre identitatea conștiinței și alteritate (Altul), dintre Eu și Tu sau El constituie, am putea spune, fundamentele relației interlocutive, după cum orice relație interpersonală reface, într-un anumit sens, o situație paradigmatică, un pattern cu valoare de arhetip. Mai trebuie observat că relaționările umane își pot asuma dimensiuni, forme și funcționalități diferite: ele pot fi directe sau indirecte, simetrice sau complementare, manifeste sau subliminale, bucurându-se, în orice ipostaze sau circumstanțe s-ar derula, de o situație de reciprocitate, care se proiectează nu doar pe fundalul unei configurații binare, ci și într-un orizont deschis, mai amplu desenat, marcat de interrelațiile dintre emițător, receptor, cod și referent. Nu întâmplător s-a spus că, în fond, comunicarea interpersonală e o situație matricială bazată pe relația interlocutivă, care nu e reductibilă la o însușire a limbajului, la un act de limbaj, sau la o proprietate a unui enunț. Se poate aprecia că relația interlocutivă se manifestă mai ales prin apelul la funcția fatică a unei comunicări eficiente, prin care se asigură viabilitatea canalului, semnalându-se locutorilor continuitatea, legitimitatea și viabilitatea dialogului. Chiar dacă, în cercetările lor, lingviștii au studiat limbajul în sine, ca valoare comunicațională intrinsecă, totuși, o astfel de atitudine epistemologică este una limitată, dacă nu chiar inexactă, pentru că limbajul nu se constituie și nu funcționează într-o postură izolată, strict autoreferențială, ci el se raportează și la un referent bine definit și delimitat. Iată de ce, dimensiunea semantico-pragmatică trebuie recuperată și de către lingvistica aplicată, dar și de filosofia limbajului, care depășește articularea cuvintelor, a enunțurilor, vizând un spațiu de acțiune și de cunoaștere din afara limbajului, spațiu de interferență și complementaritate, prin care se articulează și relația interlocuțională. Medierile între lingvistic și extralingvistic, între tranzitivitate și reflexivitate se realizează tocmai prin

²Ibidem, p. 76

raportarea interlocutivă, ce include și discursivitatea, cu operaționalizările și formele sale diverse, dar și orizontul vast al referențialității. În acest fel, dacă Saussure considera că relația semantică esențială este una *diadică* (semnificant / semnificat), iar Frege considera că e vorba, de fapt, de o relație *triadică* (semn/ sens/ referent), Francis Jacques este de părere că relația semantică se definește printr-un raport *tetradic* (sistem de semne, instanțe enunțiative în relație, sens și referință). În acest sens, dacă semnificarea este un proces complex, interlocuția stabilește o situație paradigmatică, prin raportul de intercomprehenție care se află la baza ei. Relieful și identitatea limbajului pot fi circumscrise, atfel, doar prin raportarea la referent, la lume, la obiectualitatea exteriorității, fără să existe un hiatus între conceptualizare și comunicare, astfel încât jocurile de limbaj să poată fi reprezentate prin intermediul interlocuției, care presupune emiterea unor idei, mesaje, semnificații, dar, în același timp, și transmiterea unor rezonanțe afective; comunicabilitatea se focalizează, în acest fel, pe găsirea sensurilor autentice, acele sensuri ce se camuflează dedesubtul imaginilor, tiparelor și expresiilor stereotipe, a poncifelor, astfel încât se poate aprecia că limbajul și comunicarea în ansamblul său nu pot fi restrânse la operațiunile de codificare și decodificare, deoarece limbajul, discursul, actele de vorbire gravitează în jurul reliefării semnificațiilor, a aflării relației juste între sens și referent, arogându-și și o funcție autoreferențială, sau metadiscursivă.

Competența comunicațională are drept suport o serie de strategii de natură semantică și pragmatică prin care se realizează o diferențiere, valorizare și ierarhizare a nivelurilor comunicării (nivelul comun, cel expresiv, științific, filosofic etc.). Comunicarea nu este, așa cum s-ar putea considera la o primă apreciere, un proces dezvoltat într-un singur sens, de la emițător la receptor, ci, mai degrabă, ni se prezintă sub forma unui fenomen psihosocial complex, în care acțiunea e urmată de reacțiune, semnificațiile fiind produse, transmise și receptate într-un spațiu logic ce se instituie treptat între interlocutori, tocmai prin intermediul interlocuției pe care o teoretizează Francis Jacques, cel care subliniază, cu argumente viabile, că „fiecare cuvânt contribuie la sensul unui enunț în măsura în care el este produs de interacțiunea între locutori”³. Comunicativitatea presupune, așadar, o deschidere semantică și simbolică esențială a limbajului, prin intermediul enunțării interlocutive, care include, în structura sa complexă, componente deictice, atitudini, stări afective, emoții, configurând un orizont foarte amplu al intercomprehenției. Pe de altă parte, așa cum s-a putut constata, comunicarea de tip lingvistic presupune prezența a două dimensiuni fundamentale: o *structură de cod*, ce definește specificitatea tipului de comunicare, și *structura de rețea*, care pune în lumină forma și modul de circulație a mesajelor. Codul, repertoriu de semne cu caracter convențional, e fundamentul pe baza căruia se articulează mesajul, în conformitate cu anumite reguli logico-gramaticale. Structura, codul gramatical este, de altfel, elementul constitutiv, originar al fiecărei limbi, astfel încât resursele limbii sunt mult mai bogate, mai fecunde și mai complexe decât manifestările particulare dintr-un anumit moment istoric dat, acele elemente și articulații originare reprezentând un fel de „memorie”, în care sunt încorporate informațiile arhetipal-lingvistice. Francis Jacques subliniază, de fapt, că „acest permanent relativ, de ordin funcțional, constituie limba ca memorie”⁴. Complexitatea unei limbi, ca asamblare convergentă a potențialităților și posibilităților comunicațional-interlocutive, e fundamentată atât pe structurarea unui cod

³Ibidem, p. 209

⁴Ibidem, p. 348

lingvistic, cât și pe rețeaua, circuitul de norme și de perspective și contexte social-istorice. Ca întreg, limba unui popor este o entitate cu caracter și organizare stabile, în timp ce discursul este expresia unei subcodificări, având, așadar, un caracter parțial, individualizator, particular.

Conceptualizările metafizice ale lui K. Otto-Apel și J. Habermas au avut drept fundament interpretarea dialogului, ca dimensiune privilegiată a comunicării, din perspectiva modificărilor semantice pe care le suferă limbajul în momentele și traseele sale ce ilustrează schimburile ideatice provocate de interacțiunile comunicaționale. Inteligibilitatea limbajului întâlnește, astfel, în orizontul interlocuționalului, un pact tranzacțional semantic, o consensualitate comunicațională, care conduce, în cele din urmă, la o negociere de sens ce face posibil dialogul eficient. K. Otto-Apel subliniază ideea necesității unei etici globalizante, care depășește limitele restrânse ale eticii unei comunități, ale unui grup, dar și limitele politicii și eticii naționale. Necesitatea unei responsabilități etice planetare se justifică prin efectele și reacțiile dezvoltării fără precedent a civilizației tehnologice, dar și prin consecințele globalismului: „Dar deoarece normele și judecățile de valoare nu pot fi derivate din fapte nici prin formalismul inferențelor logico-matematice, nici prin inferențe inductive, ideea de obiectivitate științifică pare să îndepărteze pretenția de validitate a normelor morale sau a judecăților de valoare către domeniul unei subiectivități care nu obligă”⁵.

K. Otto-Apel caută să surmonteze aporiile etice și gnoseologice observate încă de David Hume, între *factual* (ceea ce există) și *valoric* (ceea ce trebuie să fie, din perspectivă ideală), precizând că ceea ce există se validează printr-o apreciere descriptivă și argumentativă, în grilă raționalist-științifică, în timp ce valoricul (ceea ce trebuie să fie) e circumscris unei aprecieri ideale, ce transcende, oarecum, lumea factuală, empirică, recunoscându-se, astfel, implici, statutul dual al actului comunicațional, ce reunește în statutul său, și elemente obiective (referentul, canalul, codul), dar și elemente subiective (natura mesajului, predispozițiile comunicaționale ale emițătorului și receptorului etc.). Faptul că actele de limbaj se circumscriu unei relații intersubiective poate să ne conducă și la ideea stabilirii unui posibil adevăr prin consensualitate, în măsura în care normele, regulile, patternurile morale se constituie, pe de o parte, din elemente care transcend imperativele înțelegerii de sine și, pe de altă parte, din componente ale referențialității, situându-se, așadar, într-o postură mediană, singura viabilă, în contextul în care pozitivismul științific și-a dovedit anumite limite sau neajunsuri epistemice în înțelegerea și evaluarea registrelor ontice ale umanului. De altfel, procesul, complicat, deloc linear, de tranziție de la individ la persoană nu poate fi înțeles nuanțat în absența apelului la conceptul de intersubiectivitate, dar și la categoria conceptuală propusă de Jacques, cea de interlocuție. Metaetica înregistrează, valorizează și interpretează acele noțiuni care se înscriu în sfera „binelui” din perspectivă morală, iar K. Otto-Apel nu face altceva decât să precizeze modul în care etica poate sesiza și capta acele enunțuri a ceea ce s-ar cuveni să fie, din perspectivă valoric-etică. Desigur, între etică și logică relațiile sunt dintre cele mai strânse, pentru că absența unei coerențe interioare a ideaticei poate să atragă după sine o de structurare morală a limbajului și gândirii, dar și o alunecare spre soluțiile semantice ale nihilismului. Dacă, așa cum presupune Chomsky, fiecare individ posedă predispoziții și competențe lingvistice înnăscute, totuși, el nu poate să acrediteze validitatea unor norme prin sine însuși, în structura sa identitară izolată de

⁵K. Otto-Apel, *Towards a Transformation of Philosophy*, Routledge & Kegan Paul (eds.), London, Boston and Henley, 1980, p. 228

ceilalți, ci trebuie să facă apel la strategiile intersubiectivității și ale interlocuției pentru a genera sens, pentru valoriza și pentru a-l transmite celorlalți. În acest sens, K. Otto-Apel consideră că „întemeierea eticii comunicării, care s-a dezvoltat până acum, se bazează pe presupuziții ideale”⁶, subliniind, alături de Habermas, ideea că, în fapt, competența gramaticală se dezvoltă doar în prezența unei „competențe comunicative” a interlocutorilor, într-o perspectivă a discursivității de ordin pragmatic. Dacă M. Weber disocia între o etică a convingerii și o etică politică, K. Otto-Apel nu face altceva, prin teoria sa a unei comunități ideale de interlocutori, decât să reorienteze acțiunea morală înspre un orizont al unei percepții corecte, juste asupra comunicării. Comunitatea ideală a interlocutorilor presupune legitimarea unei comunicări ideale și reale, în egală măsură, depășindu-se, astfel, impasurile sau aporiile ideatice provocate de diverse abordări ale filosofiei tradiționale. În viziunea lui K. Otto-Apel, o etică a comunicării justă și eficientă epistemic poate fi percepută ca una a eliberării de orice tipare, modele prestabilite sau constrângeri, ca o formă de reabilitare a spontaneității comunicării interpersonale, împotriva oricăror distorsiuni și presiuni ideologice. Habermas consideră, de altfel, că orice formă de comunicare trebuie să fie percepută în contextul social-istoric-cultural care a generat-o, competența comunicativă, în ansamblul ei, dar și în esența conformației sale trebuind să fie interpretată prin studiul apartenenței interlocutorilor la o anumită comunitate lingvistică, la un set de principii, valori, adevăruri liber acceptate, chiar dacă ele sunt acceptate mai ales prin grila unor norme consensuale. Aici ar trebui precizat că, pentru Habermas, acțiunea comunicativă nu e generată doar de o relație interlocutivă, discursul trebuind să țină cont și de dimensiunea pragmatică (condiții, interese, scopuri etc.). Dacă, pe de o parte, K. Otto-Apel stabilește reperele unui spațiu ideal al interlocutorilor (subiectul colectiv având o postură oarecum restrictivă și un relief ce transcende sfera empiricului), Jürgen Habermas propune o mutație a resorturilor comunicaționale, de la justificările unei finalități precise, la un spațiu al valorilor și intereselor. Francis Jacques, prin conceptualizările sale asupra comunicabilității, transcende unele incertitudini ale teoretizărilor anterioare, propunând o teorie a semnificației comunicaționale justă în reperele și argumentările sale, în măsura în care intenționalitatea și interlocuția, ca norme fundamentale ale comunicării sustrag actul de a comunica de sub imperiul subiectivității, plasându-l în orizontul mai amplu al interacțiunii afective și discursive.

Ideea interactivității sociale, reliefată și de Școala de la Frankfurt, trebuie să fie completată de conceptul interacțiunii discursive, a comunicării complete, holistice, în care emiterea mesajului e întregită de feed-back, de o reacție de răspuns, într-o pragmatică a discursivității în cadrul căreia nu poate fi postulat un *a priori* al realității eului sau a prezenței sale sociale. Interlocutivitatea, conceptualizată de Francis Jacques, este procesul ce fundamentează esența semnificațiilor oricărui mesaj cu suport lingvistic, deoarece sensul mesajului se conturează în cadrul relației interlocutive prin interacțiunea și depășirea ideolectelor, dar și într-un context cronotopic riguros determinat. Comunicarea eficientă, autentică, bazată pe adevărul cunoașterii se bazează pe interlocuție, asumându-și un sens activ al dialogului, ca producere și transmitere a semnificațiilor, ca detașare a imperativelor semnificării, care se construiesc dincolo de relieful particular al persoanei comunicative.

Spațiul interlocuției, ce conferă substanțialitate eticii comunicării, reunește nucleeele tari ale ființării umane (rațiune, limbaj, comunicare), sub semnul operațiunii semnificării, care nu

⁶Ibidem, p. 278

poate fi asumată doar sub zodia spiritualității, ci și sub imperiul afectivității sau acela al simbolizării semiotice și al imaginărilor simbolice. Asumarea referențialității e, desigur, imposibil de efectuat de către complexitatea instrumentelor raționalității, fără concursul simțurilor și al percepțiilor, al semnelor ce mediază legătura dintre ființa umană și lume, condiționând receptarea realului empiric de edificarea unei logici a simbolurilor și formelor intuitive. Relația dintre gândire și propriile mecanisme interioare ale conștiinței, sau dintre gândire și lume nu e posibilă fără intermedierea efectuată de limbaj, relația interpersonală având un aport important în reprezentarea imaginii eului, dar și în domeniul comunicării, pentru că orice conștiință este, cum precizau fenomenologii, nu numai conștiință *a ceva*, ci și conștiință a unei intersubiectivități și interdiscursivități. Aceasta presupune prezența unui orizont al comunicabilității așezat sub semnul interlocuțiunii, prin care informațiile, semnele, simbolurile sunt instituite ca fundal al organizării conștiinței în comunitatea informațională în care se plasează în epoca de azi. Francis Jacques consideră, cu îndreptățire, că „exigența comunicabilității este în același timp universală și istorică, etică și semantică”⁷. Din aceste imperative ale comunicabilității decurg, de altfel, și normele unei etici a comunicării ce transcende accidentele și particularitățile de parcurs ale individului semnele distinctive ale identității, parcurgându-se mai degrabă traseul unei întâlniri optime cu alteritatea. Accesul la sens, la semnificare și la simbolizare, la adevărul limbajului și al comunicării nu poate fi efectuat în absența unei abandonări a reprezentărilor monadice ale eului și prin apelul la interlocuție, ca acceptare a beneficiilor pluralității, reciprocității, globalismului și dialogismului, ca împlinire totală a persoanei umane în contextul prezenței sale într-o comunitate deschisă, multilingvă, în care reflexele și ecourile interculturalității sunt din ce în ce mai apăsate subliniate.

Cercetătorii domeniului comunicării interculturale s-au referit, în multe rânduri, la dimensiunea etică a acestui tip de comunicare. Martine Abdallah-Preteille a lansat chiar sintagma conceptuală de „etică a diversității”⁸, prin care este reliefată recunoașterea Altuia ca alteritate, ca individualitate autonomă, ce se bucură de o anumită independență în reacții, dar și de o complexitate a articulării propriei alcătuirii ontice. O astfel de recunoaștere și legitimare a Altuia se fundamentează nu atât pe anumite practici de aculturație dogmatice, autoritariste, cu prestigiul asigurat de o anumită tradiție, prin care Altul dobândește un statut de inferioritate, ci pe valorizarea alterității, a cosmopolitismului, a diferenței, privită ca interconexiune a unor sisteme culturale diverse, percepute sub spectrul unei amprente multiculturale benefice. Reflecția etică, pe care comunicarea interculturală o presupune și valorizează, trebuie să-i angreneze pe toți actorii care contribuie la acest demers indispensabil unei astfel de abordări epistemice.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

Bradley, Harriet, *Changing Social Division: Class, Gender and Race*, în *Social and Cultural Forms of Modernity*, Robert Boccock & Kenneth Thompson (eds.), Polity Press, 1993;
Chodorow, Nancy, *Gender, Relation and Difference in Psychoanalytic Perspective*, în *Polity Reader in Gender Studies*, Polity Press, 1995;

⁷F. Jacques, *op. cit.*, p. 584

⁸ Abdallah-Preteille, M., „*Pour un humanisme du divers*”, 2003, <http://www.forumeduc.net/txt-humanisme.html>

- Connell, R. W., *Gender Regimes and Gender Order*, în *Polity Reader în Gender Studies*, Polity Press, 1995;
- Dupuy, Jean-Pierre, *Științele cognitive*, în Jean-Michel Besnier (coord.), *Conceptele umanității. O istorie a ideilor științifice, politice, sociale, religioase, filosofice, artistice*, București, Editura Lider, 1996;
- Foucault, Michel, *Truth and Juridical Forms*, în *Power. Essential Works of Foucault, 1954-1984*, Chapter one, Volume three, New York, The New Press, 2000;
- Foucault, Michel, *Arheologia cunoașterii*, Editura Univers, București, 1999;
- Lindsey, Linda L., *Gender Roles. A Sociological Perspective*, Prentice Hall, Third Edition, 1997;
- F. Jaques, *L'espace logique de l'interlocution*, Paris, P.V.F., 1985;
- Maynard, Mary-Purvis, June (eds.), *Researching Women's Lives from a Feminist Perspective*, Taylor & Francis, 1995;
- K. Otto-Apel, *Towards a Transformation of Philosophy*, Routledge & Kegan Paul (eds.), London, Boston and Henley, 1980;
- Rossides, Daniel W., *Social Stratification. The Interplay of Class, Race and Gender*, Prentice Hall, Second Edition, 1997;

Acknowledgement: *This paper was supported by the National Research Council- CNCS, Project PN-II-ID-PCE-2011-3-0841, Contract Nr. 220/31.10.2011, title Crossing Borders: Insights into the Cultural and Intellectual History of Transylvania (1848-1948)/Dincolo de frontiere: aspecte ale istoriei culturale și intelectuale a Transilvaniei (1848-1948)/ Cercetarea pentru aceasta lucrare a fost finanțată de către Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS), Proiect PN-II-ID-PCE-2011-3-0841, Contract Nr. 220/31.10.2011, cu titlul Crossing Borders: Insights into the Cultural and Intellectual History of Transylvania (1848-1948)/Dincolo de frontiere: aspecte ale istoriei culturale și intelectuale a Transilvaniei (1848-1948).*